

Słownictwo – przegląd metod i narzędzi diagnostycznych

Vocabulary – analysis of selected methods and diagnostic tools

Ewa Muzyka-Furtak

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Zakład Logopedii i Językoznawstwa Stosowanego, Lublin

Adres autora: Ewa Muzyka-Furtak, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Zakład Logopedii i Językoznawstwa Stosowanego, ul. Sowińskiego 17, 20-040 Lublin, e-mail: ewa.muzyka-furtak@poczta.umcs.lublin.pl

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie metod, technik oraz narzędzi przeznaczonych do oceny słownictwa, stosowanych w Polsce i na świecie. Diagnostyka zasobu leksykalnego znajduje się w kręgu zainteresowań specjalistów z wielu dziedzin, stąd duże zróżnicowanie celów wyznaczanych badaniom słownictwa oraz zróżnicowanie metodologii tego typu badań. Artykuł ma charakter przeglądowy, zawiera charakterystykę powszechnie stosowanych sposobów badania leksyki, ze szczególnym uwzględnieniem opisu procedur badawczych i struktury narzędzi diagnostycznych.

Słowa kluczowe: ocena słownictwa • diagnoza zaburzeń mowy • testy słownikowe

Abstract

The goal of the article is to present the methods, techniques and diagnostic tools for assessment of vocabulary, which are used in Poland and in the world. The diagnosis of the lexicon is the object of interest of specialists in many disciplines; consequently, there are many different objectives defined for the study of vocabulary and highly diversified methodologies for such types of research. The article is a survey: it contains the description of commonly used ways of studying the lexicon, with special emphasis on the description of research procedures and the structure of diagnostic tools.

Key words: vocabulary assessment • diagnosis of speech disorders • vocabulary test

Wstęp

Ocena słownictwa znajduje się w obszarze zainteresowań specjalistów z różnych dziedzin: psychologów, logopedów, językoznawców i pedagogów, dlatego też problem ten jest ujmowany z różnych perspektyw. Poziom rozwoju leksykalnego wpływa na funkcjonowanie człowieka na wielu płaszczyznach. Słownictwo odgrywa podstawową rolę w procesie nabywania języka i poznawania otaczającej rzeczywistości. Znajomość słów stanowi podstawę komunikowania się, warunkuje proces uczenia się, pozostaje w związku z osiąganym poziomem intelektualnym. Testy słownikowe wykorzystuje się w związku z tym w diagnozie poziomu rozwoju językowego, społecznego i poznawczego. Występowanie jakichkolwiek ograniczeń zasobu leksykalnego znacząco zakłóca proces porozumiewania się. Jednak nie tylko charakterystyka funkcjonalna, lecz także strukturalna czyni ze słownictwa bardzo trudny przedmiot badań. Słownictwo „stanowi swego rodzaju magazyn znaków językowych – elementów, którymi operują reguły gramatyczne. (...) W przeciwieństwie do gramatyki, stanowiącej strukturę wysoce wewnętrznie zorganizowaną (regularną), w zasadzie zamkniętą i względnie stabilną, słownictwo

tworzy system o znacznie niższym stopniu wewnętrznej organizacji, otwarty (łatwość wchłaniania nowych elementów – jednostek słownikowych), charakteryzujący się wysokim stopniem nieregularności, stosunkowo mało stabilny. (...) Nie oznacza to jednak, że słownictwo pozbawione jest wewnętrznej struktury. Strukturę tę tworzy skomplikowana sieć funkcjonalnych i formalnych (strukturalnych) współzależności istniejących między leksemami w systemie słownikowym danego języka” [1]. Z racji złożoności samego przedmiotu badań, metody i techniki oraz narzędzia mające na celu jego ocenę będą również charakteryzowały się wysokim stopniem zróżnicowania.

Ocena poziomu leksykalnego może stanowić zasadniczy cel prowadzonych badań lub też być jednym z elementów szerszej diagnozy – dotyczącej rozwoju językowego lub jeszcze ogólniej – umysłowego. Określenie zasobu leksykalnego jest traktowane jako jeden ze wskaźników osiąganego poziomu intelektualnego. Z tego powodu ocena słownika stanowi ważny element testów inteligencji. „Związek testów słownikowych i miar inteligencji ogólnej oraz innych zdolności poznawczych wykorzystywany jest niekiedy jako ważna wskaźówka diagnostyczna podczas badań testowych” [2, s. 13].

Historia badań nad słownictwem jest bardzo długa. Ogólnie rzecz ujmując, pierwsze badania dzieci miały charakter biograficzny i opierały się na obserwacjach prowadzonych przez rodziców lub nauczycieli, koncentrując się na kształtowaniu się słownika od jego początków po 4–5 rok życia. Przeważnie były to badania pojedynczych dzieci, na ogół szybko rozwijających się lub ze znacznymi opóźnieniami w rozwoju językowym [3]. Z kolei biorąc pod uwagę badania słownictwa z wykorzystaniem testów, swoimi korzeniami sięgają one wspomnianych badań inteligencji. Obecnie w Polsce wiele testów do oceny zasobu słownиковego ma ograniczony zasięg stosowania, gdyż przeznaczone są do wyłącznego użytku psychologów.

W niniejszym artykule przedmiotem zainteresowań nie jest jednak historyczne ujęcie badań rozwoju leksykalnego, lecz charakterystyka stosowanych współcześnie metod i technik diagnozy słownictwa oraz analiza stosowanych narzędzi diagnostycznych.

Metody i techniki diagnostyczne

Diagnoza słownictwa odbywa się za pomocą różnych metod i technik, zależnych od celów stawianych badaniom. Należą do nich: określenie poziomu rozwoju językowego, opóźnień w przyswajaniu języka, gotowości szkolnej, osiągnięć szkolnych, umiejętności czytania, rozwoju poznawczego i społecznego, również poziomu przyswojenia języka w dydaktyce języków obcych. Stąd też w diagnostyce słownictwa różne jego aspekty mogą być brane pod uwagę, w największym uogólnieniu – ilościowy (określanie wielkości zasobu leksykalnego) i jakościowy (badanie wiedzy o słowach). „Badanie zmian ilościowych w rozwoju leksykalnym polega na szacowaniu wielkości słownika, ustalaniu norm jego rozmiaru dla danego wieku, ale też na określaniu tempa przyrostu słownictwa na danym etapie rozwoju. Badania jakościowe wskazują na mechanizmy leżące u podstaw efektywnego uczenia się słów i grupowania ich w kategorie składające się na strukturę całego słownika umysłowego” [2, s. 11]. Stąd też w badaniach zasobu leksykalnego bierze się pod uwagę nie tylko ilościowy przyrost słów (badania frekwencyjne), lecz także znajomość poszczególnych części mowy i warstwy znaczeniowej słów.

Poza celem wyznaczanym badaniom, na zróżnicowanie metod i technik badania leksyki wpływa istniejący podział na słownictwo czynne i bierne, czyli w szerszym rozumieniu, na sprawności językowe o charakterze receptywnym i produktywnym.

Badanie słownictwa biernego, czyli ocena poziomu rozumienia słów, odbywa się za pomocą poleceń typu: „Pokaż...”, kiedy to osoba badana ma za zadanie wskazać odpowiedni obrazek (desygnat), lub też z wykorzystaniem poleceń wyszukiwania właściwego (którego znaczenie zostało określone w poleceniu) słowa spośród zamkniętego zbioru odpowiedzi. Znajdą się tu także pytania o definicje słów („Co to jest...?”).

Badanie słownictwa czynnego oznacza ocenę ekspresji językowej. Polega na zadawaniu pytań o nazwę („Co to jest?” lub „Jak to się nazywa?”) w odniesieniu do prezentowanego rysunku, jak również pytań o nazwę ogólną (hiperonim)

na podstawie podanego zestawu nazw szczegółowych (hiponimów) lub pytań o nazwy szczegółowe (podrzędne, hiponimy) w odniesieniu do podanej nazwy ogólnej (nadrzędnej, hiperonim). Słownik czynny może być badany w zadaniach wymagających podania jak największej liczby słów spełniających kryterium doprecyzowane w poleceniu. Inna technika badawcza polega na uzupełnianiu „pustych miejsc” w zdaniach. Badanie słownictwa poprzez uzupełnianie „luk” jest badaniem jednocześnie słownictwa czynnego i biernego, gdyż wymaga zarówno rozumienia czytelnego tekstu, jak i umiejętności użycia właściwego słowa [4].

Powszechnie stosowany w diagnostyce słownictwa dzieci jest podział na metody: pośrednie – polegające na ocenie słownictwa dziecka „nie wprost”, gdyż dokonywanej przez jego rodziców, oraz metody bezpośrednie – odwołujące się wprost do wiedzy i umiejętności badanych w tym zakresie [2].

Metody pośrednie

Do określenia poziomu rozwoju leksykalnego najmłodszych dzieci wykorzystuje się kwestionariusze wypełniane przez rodziców dziecka. Jest to pośrednia metoda badania słownictwa, gdyż opiera się na wiedzy rodziców dotyczącej sprawności językowych i komunikacyjnych ich dziecka. Przykładem takiego narzędzia jest cieszący się dużą popularnością amerykański kwestionariusz *MacArthur-Bates Communicative Development Inventory* (CDI), służący do oceny sprawności komunikacyjnych dzieci, począwszy od pierwszych oznak dowodzących rozumienia, pierwszych sygnałów niewerbalnych, wczesnego słownictwa, po początki rozwoju gramatyki.

Na *MacArthur-Bates* CDI składają się dwie wersje: *Words & Gestures* oraz *Words & Sentences*. CDI: *Words and Gestures* – został zaprojektowany z myślą o najmłodszych dzieciach. Służy do oceny sprawności językowych i komunikacyjnych dzieci w wieku 8–18 miesięcy. Ma na celu ocenę zakresu słów rozumianych i używanych przez dziecko, ale także ocenę znajomości gestów stosowanych w komunikowaniu się. Inwentarz pozwala zatem na diagnostykę słownictwa receptywnego i ekspresywnego. CDI: *Words and Sentences* – przeznaczony jest do badania dzieci w wieku 16–30 miesięcy. Służy do oceny słownika czynnego. Słowa w każdej z wersji ułożone są w postaci list i pogrupowane w kategorie semantyczne. Obie formy kwestionariusza mogą być używane w badaniach dzieci starszych z opóźnieniami rozwojowymi [5].

MacArthur-Bates CDI wykorzystywany jest w wielu badaniach empirycznych (m.in. [6,7]). Został przystosowany do wielu języków. Od kilkunastu lat dostępna jest polska adaptacja *MacArthur-Bates* CDI – *Inwentarz Rozwoju Mowy i Komunikacji* (IRMIK) (1999, 2015a, b), której autorką jest M. Smoczyńska [8–10]. IRMIK opiera się, podobnie jak CDI, na wiedzy rodziców o rozwoju językowym ich dzieci i dotyczy następujących aspektów: rozumienie, mówienie, porozumiewanie się za pomocą gestów.

IRMIK służy do diagnozy wczesnego rozwoju językowego dzieci i ma podobnie jak CDI dwie wersje: *Słowa i Gesty* – przeznaczone do badań dzieci w wieku 8–18 miesięcy oraz *Słowa i Zdania* – dla dzieci w wieku 18–36 miesięcy.

Oba inwentarze są wystandaryzowane i znormalizowane, umożliwiając odniesienie uzyskanych wyników do norm rozwojowych opracowanych na reprezentatywnej grupie dzieci [11].

Inwentarz: *Słowa i Gesty* (SIG) składa się trzech części: „Najwcześniejsze słowa”, „Gesty” i „Pierwsze zdania”. Na początku zadaniem rodzica jest zaznaczenie w podanym zestawie tych wypowiedzi, na które jego dziecko reaguje (np. reakcja na swoje imię czy też na okrzyk „Nie”) oraz te, które rozumie (np. „Nie wolno!”, „Idziemy na spacer”). Jest to ocena pierwszych przejawów rozumienia wypowiedzi dorosłych przez dziecko. Kolejną część inwentarza, najbardziej rozbudowaną, stanowi lista 380 słów pogrupowanych w kategorii znaczeniowe i gramatyczne: odgłosy i wykrzykniki, zwierzęta, pojazdy, pokarmy i napoje, zabawki, ubrania, części ciała, kategoria: w domu (pomieszczenia, sprzęty, meble), przedmioty domowego użytku, kategoria: poza domem, osoby, kategoria: formuły, zabawy, rutynowe czynności, przmiotniki i przysłówki, czasowniki, określenia miejsca, czasu, miary, zaimki, pytania. Zadaniem rodzica jest wskazanie, które słowa dziecko rozumie, a które potrafi powiedzieć. Co istotne, znajomość słowa nie oznacza konieczności posługiwania się przez dziecko całkowicie poprawną formą wyrazową. Ostatnie zadanie w tej części inwentarza dotyczy umiejętności naśladowania (powtarzania słów i wypowiedzi) przez dziecko. Część druga inwentarza *Słowa i Gesty* dotyczy umiejętności posługiwania się przez dziecko szeroko rozumianymi gestami, używanymi w trakcie komunikowania się, zabaw, działań na różnych przedmiotach czy prób naśladowania dorosłych. Część trzecia inwentarza *Słowa i Gesty* służy do oceny składni i jest wypełniania opcjonalnie (tylko w badaniach najstarszych dzieci) [9].

Inwentarz: *Słowa i Zdania* (SIZ) składa się z części słownikowej i gramatycznej. W części słownikowej rodzice mają za zadanie zaznaczyć na liście 670 słów te, które ich dziecko wypowiada. Słowa zostały pogrupowane podobnie jak w inwentarzu *Słowa i Gesty*, tzn. wedle tych samych kryteriów – wydzielono analogiczne ich kategorie. Listy słów jednak znacznie poszerzono, a zestaw kategorii uszczegółowiono oraz wzbogacono o nowe, wśród których znalazły się m.in. różne rodzaje zaimków, przyimki, spójniki, partykuły. Podobnie jak w inwentarzu „Słowa i Gesty”, posługiwanie się przez dziecko inną formą słowa, wadliwa jego wymowa czy konsekwentne używanie wymyślonego przez siebie słowa w konkretnym znaczeniu traktowane jest jako znajomość danej jednostki. Wymagane jest jednak odnotowywanie takich rozbieżnych z normą realizacji [10]. W części drugiej SIZ ocenie podlega umiejętność budowania wypowiedzi przez dziecko.

Inwentarz Rozwoju Mowy i Komunikacji jest narzędziem przeznaczonym do użytku logopedów, psychologów, pedagogów. Posiada również – podobnie jak CDI – dwie równoległe wersje skrócone, *Krótki Inwentarz Rozwoju Mowy i Komunikacji* (KIRMIK), przeznaczony do badań przesiewowych, prowadzonych np. przez lekarzy pediatrów [12]. KIRMIK jest narzędziem znormalizowanym dla dzieci w wieku od 24 do 36 miesięcy [11].

Zaletą badań z wykorzystaniem metod pośrednich jest dotarcie do słownictwa rzeczywiście znanego dziecku.

„IRMiK, bazując na kompetencjach rodziców, umożliwia dotarcie do tego, co robi i mówi dziecko na co dzień, a nie jedynie wtedy, gdy ma z nim do czynienia specjalista (lekarz pediatra, psycholog lub logopeda)” [13, s. 2]. Z kolei ograniczenie w stosowaniu metod pośrednich wynika wprost z prawidłowości rozwojowych. „W wieku około 3 lat dzieci znają już na ogół zbyt dużo słów, aby można było posługiwać się efektywnie pośrednią metodą pomiaru, czyli metodą odwołującą się do wiedzy rodziców o swoich dzieciach. Dlatego też w starszych grupach wiekowych stosuje się testy słownikowe zawierające zdania testujące znajomość poszczególnych słów” [2, s. 16].

Metody bezpośrednie: testy słownikowe

Jednym z najstarszych testów słownikowych, powszechnie używanym w krajach anglojęzycznych i przystosowanym do wielu języków, jest amerykański test *Peabody Picture Vocabulary Test* (1959, 1981, 1997, 2007). Autorami PPVT są pionierzy w obszarze edukacji specjalnej, Llyod M. Dunn i Leota M. Dunn. PPVT jest narzędziem wystandaryzowanym i znormalizowanym. Ocenie testowej podlega słownictwo bierne na podstawie prezentowanego materiału obrazkowego. Test jest przeznaczony do badania dzieci i dorosłych. Zadaniem badanych jest wskazanie właściwego (tego, którego nazwę wypowiada badający) obrazka spośród czterech prezentowanych. Oryginalna wersja testu pochodzi z 1959 roku. W ciągu kolejnych lat pojawiały się następne, poprawiane i uaktualniane jego edycje [por. 14]. Z czasem PPVT stał się najpopularniejszym wystandaryzowanym testem do oceny inteligencji werbalnej [15]. Pierwsza skorygowana i poszerzona jego wersja, *The Peabody Picture Vocabulary Test – Revised* PPVT-R, pojawiła się w 1981 roku. PPVT-R stanowi kontynuację poprzedniej edycji testu, zachowując wiele jego cech, m.in. zwiększona została liczba zadań z 300 do 350, co czyni ten test bardziej miarodajnym. PPVT-R zawiera normy dla przedziału wiekowego 2,5–40 lat [16]. Następną aktualizacją testu – PPVT-III pochodzi z 1997 [17]. Wprowadzono w niej kolejne zmiany, spośród których najistotniejsze były: poszerzenie zakresu norm rozwojowych, zwiększenie liczby zadań testowych, zastosowanie innych proporcji pomiędzy poszczególnymi częściami mowy, wymiana w zakresie badanych słów oraz zaktualizowanie obrazków. PPVT-III jest już przeznaczony do badania dzieci i dorosłych w szerokim przedziale wiekowym 2,5–90+ lat. Pomimo wprowadzenia wielu ulepszeń, poprzednia wersja testu nadal pozostaje w użyciu w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie [14]. Ostatnią jest czwarta wersja testu – PPVT-IV, która została opublikowana w 2007 roku, a jej autorami są L. M. Dunn oraz D. M. Dunn [18]. W nowej wersji wprowadzono m.in. większe i kolorowe rysunki do prób testowych.

Obok tradycyjnej wersji PPVT istnieje także wersja cyfrowa, np. PPVT-R, która wykorzystywana była w badaniach pacjentów po udarze i ze zdiagnozowanymi uszkodzeniami lewej półkuli mózgu [19,20]. W wersji elektronicznej obrazki są prezentowane równocześnie z nagranymi słowami, których odpowiednik badany ma wskazać.

Peabody Picture Vocabulary Test od lat jest stosowany w psychologii i diagnostyce sprawności językowych. Służy do oceny słownictwa biernego, ale też jako test

przesiewowy w ocenie sprawności językowych oraz funkcjonowania intelektualnego. Sprawdza się w badaniach zarówno małych dzieci, jak i dorosłych, nie wymaga umiejętności czytania i pisania. Wykorzystuje się go do oceny zasobu leksykalnego osób dwujęzycznych oraz w zróżnicowanych przypadkach klinicznych – w badaniach dzieci i dorosłych z zaburzeniami mowy o różnym podłożu, z upośledzeniami umysłowymi, autyzmem, poważnymi ograniczeniami ekspresji językowej [14] oraz w badaniach dzieci z uszkodzeniami słuchu, zarówno tych korzystających z aparatów słuchowych, jak i implantów ślimakowych [21,22]. Wykazano użyteczność tego testu w odniesieniu do różnych przypadków klinicznych [14].

Ocena słownika biernego wykorzystująca analogiczny sposób badania (cztery obrazki, spośród których należy wskazać jeden, którego nazwa została podana w poleceniu) stosowana jest także w badaniach przesiewowych w postaci mobilnej aplikacji [23]. Testem, który można uznać za polski odpowiednik PPVT, jest *Obrazkowy Test Słownikowy – Rozumienie OTSR* (2012) autorstwa E. Haman i K. Fronczyka [24]. OTSR to znormalizowane i wystandaryzowane narzędzie diagnostyczne, przeznaczone do pomiaru zasobu słownictwa biernego dzieci w wieku 2,0–6,11. Normy rozwojowe wyznaczone zostały w półrocznych przedziałach wiekowych, oddzielnie dla dziewczynek i chłopców. Odnoszą się do uzyskanego wyniku ogólnego, ale również oddzielnie do każdej z badanych części mowy. Stosowanie OTSR wymaga bezwzględnego przestrzegania ustalonej procedury badania, co jest warunkiem porównania uzyskanego wyniku z normami. Ocenie testowej podlega poziom rozumienia pojedynczych słów należących do poszczególnych części mowy: rzeczowników, czasowników i przymiotników. Zestaw słów użytych w teście został wyselekcjonowany na podstawie precyzyjnie dobranych kryteriów. Test zawiera kolorowy materiał obrazkowy. OTSR przeznaczony jest do użytku psychologów, logopedów i pedagogów. Autorzy podkreślają, że może być wykorzystywany jako jeden z elementów diagnozy w takich dziedzinach jak diagnoza poziomu rozwoju językowego, rozwoju poznawczego bądź rozwoju społecznego [2].

Na OTSR składają się dwa zestawy tablic testowych, z których każda stanowi odrębny segregator z kompletem obrazków. Test został opracowany w dwóch równoległych wersjach – A i B, umożliwiających np. powtórne badanie jednego dziecka w krótkim odstępie czasu. Zarówno wersja A, jak i B zawiera jednakową liczbę rzeczowników (51), czasowników (25) i przymiotników (12) jako słów kluczowych. Każdy z zestawów zawiera po 88 tablic testowych z 4 obrazkami. Do każdego badanego słowa, tzw. słowa kluczowego, dobrane zostały trzy słowa dystraktory. Na poszczególnych tablicach testowych znajduje się obrazek odnoszący się do słowa kluczowego oraz trzy inne – odnoszące się do słów dystraktorów. Dystraktory zostały dobrane w taki sposób, aby każdy z nich reprezentował jeden z trzech potencjalnych błędów (fonetyczny, semantyczny i tematyczny), np. „koń” (słowo kluczowe) – „dłoń” (dystraktor fonetyczny) – „krowa” (dystraktor semantyczny) – „siodło” (dystraktor tematyczny). Celem zastosowania dystraktorów oraz specjalnego ich doboru było uzyskanie w badaniu testem OTSR nie tylko ilościowych danych dotyczących zasobu leksykalnego, lecz także umożliwienie jakościowej oceny słownika (charakterystyka ze względu na

typ popełnianych błędów). Zadaniem badanego dziecka jest wskazywanie palcem obrazka odpowiadającego słowu kluczowemu podanemu w pytaniu. Procedura badania jest dostosowywana do wieku dziecka. Zadania poukładane są wraz ze wzrastającym stopniem trudności, dzięki czemu czas badania jest maksymalnie skrócony i wynosi w zależności od wieku średnio od 2 do 7 minut.

Obok wymienionych testów służących do oceny słownictwa biernego funkcjonują, ciesząc się powszechnym uznaniem, testy do badania słownictwa czynnego. Spośród znanych w krajach anglojęzycznych testów należy wymienić amerykański *Expressive Vocabulary Test* [25,26]. Jest to znormalizowane narzędzie diagnostyczne dla osób w wieku 2,6–90+, przeznaczone do oceny słownictwa czynnego, ale także umiejętności wydobywania słów ze słownika umysłowego. Badanie w młodszej grupie wiekowej polega na nazywaniu obrazków (etykietowanie), w starszej – na przywoływaniu synonimów czytanych słów kluczowych, każdorazowo na podstawie materiału obrazkowego. W celu zdiagnozowania zaburzeń językowych test nie może być używany w sposób izolowany, lecz w połączeniu z innymi narzędziami diagnostycznymi (np. PPVT) [27]. EVT został skorelowany z PPVT-III, EVT-2 z kolei – z PPVT-IV. Razem oba testy tworzą zsynchronizowany system pozwalający na porównanie słownika biernego i czynnego. Obecnie EVT posiada wersję elektroniczną (podobnie jak PPVT) oraz dostępny w sieci system przeliczania wyników: Q-global [28].

Testy słownikowe są obecnie szeroko dostępne w postaci elektronicznej. Możliwe jest nabycie zarówno PPVT-4, jak i EVT-2 nie tylko w tradycyjnej (papierowej) formie, lecz także w postaci wygodnej w obsłudze wersji cyfrowej, tzw. *Digital Stimulus Books* (MAC/Windows). Popularność takiego rozwiązania jest na tyle duża, że inne testy językowe również są dostępne w elektronicznej wersji, np. testy sprawności językowych czy testy artykulacyjne [29].

Poza omówionymi powyżej testami słownikowymi szeroko znane są również kolejne dwa amerykańskie testy służące do oceny słownictwa czynnego i biernego: *Receptive One-Word Picture Vocabulary Test 4* [30] oraz *Expressive One-Word Picture Vocabulary Test 4* [31]. Oba testy doczekały się, podobnie jak poprzednie, kilku wznowień, są wystandaryzowane i znormalizowane, przeznaczone do badania zarówno dzieci, jak i dorosłych (przedział wiekowy 2,0–70+). Konstrukcja ROWPVT jest zbliżona do struktury PPVT. Badany ma za zadanie w odpowiedzi na czytane mu słowo kluczowe wskazać jeden rysunek spośród czterech prezentowanych na jednej stronie testu. Badanie za pomocą EOWPVT wymaga podania jednego słowa w odpowiedzi na prezentowaną kolorową ilustrację [28].

Najnowszym testem (opublikowanym w 2013 roku) badającym zarówno zasób słownictwa czynnego, jak i biernego jest *Vocabulary Assessment Scales VAS* [32]. Jest to narzędzie, podobnie jak poprzednie, wystandaryzowane i znormalizowane. Test składa się z dwóch części: *Vocabulary Assessment Scales-Expressive* (VAS-E) oraz *Vocabulary Assessment Scales-Receptive* (VAS-R). Przeznaczony jest do badania osób w wieku 2,5–90+, w tym osób z zaburzeniami mowy. Normalizacja testu została przeprowadzona także w grupach klinicznych. Ocena słownictwa biernego

polega na wskazaniu („Pokaż, gdzie jest...?”) spośród czterech (podobnie jak w PPVT) znajdujących się na jednej stronie zdjęć (w odróżnieniu do rysunków w PPVT) tego, którego nazwę podaje badający. Z kolei ocena słownictwa czynnego polega na podaniu właściwej nazwy, odpowiedniej dla prezentowanego na jednej stronie zdjęcia (w odpowiedzi na pytanie: „Co to jest?”). VAS pozwala na badanie dzieci, które nie umieją czytać i pisać, oraz osób z dużymi ograniczeniami językowymi. Daje możliwość porównywania wyników uzyskanych w obu próbach testowych – na rozumienie i ekspresję. Test posiada wersję tradycyjną papierową oraz wersję elektroniczną, możliwą do pobrania i wgrania na komputer stacjonarny, laptop lub tablet [33].

Obok testów nakierowanych na zbadanie zasobu słownikowego pod względem ilościowym istnieją testy badające wiedzę o słowach. Jednym z nich jest *Test of Word Knowledge TOWK* [34]. Jest to test znormalizowany, przeznaczony dla dzieci i młodzieży w wieku 5–17 lat, służący do oceny słownictwa w aspekcie czynnym i biernym, ale przede wszystkim do oceny warstwy semantycznej. Może być także stosowany w przypadkach zaburzeń neurologicznych, takich jak afazja. Próby testowe obejmują zdania takie jak: nazywanie obrazków (podobnie jak EOWPVT), wskazywanie właściwego obrazka spośród czterech innych w odpowiedzi na słowo kluczowe (podobnie jak w PPVT), definiowanie, badanie znajomości antonimów i synonimów, właściwych znaczeń słów, metafor. Diagnoza za pomocą testu może być całościowa bądź też może dotyczyć wybranych aspektów (wybrane podtesty), wynikających ze specyficznych problemów badanej osoby [por. 35].

W Polsce poza wspomnianym testem OTSR istnieją inne znormalizowane narzędzia do pomiaru słownictwa, nie tylko biernego, lecz także czynnego. Obok nich odnieść jednak można również takie, które tego kryterium nie spełniają i nie zawierają norm rozwojowych, a mimo to funkcjonują na rynku. Testy słownikowe są tworzone przez logopedów, psychologów i pedagogów. Część z nich (z opracowaniem psychometrycznym) ma ograniczony zasięg stosowania i jest przeznaczona do wyłącznego użytku psychologów.

Na gruncie polskiej logopedii funkcjonują pojedyncze testy do oceny słownictwa. Przykładem takiego narzędzia jest funkcjonujący na rynku od wielu lat *Test słownika dziecka* (1998, 2007) Z. Tarkowskiego [4,36]. TSD służy do oceny słownictwa pod względem ilościowym, ale charakter zastosowanych prób badawczych umożliwia również w pewnym zakresie jakościową ocenę słownictwa. Test bada słownictwo czynne i biernie. Składa się z trzech podtestów: 1) tworzenie słów podrzędnych (w odpowiedzi na 10 pytań o nazwy, np. „Jakie znasz zabawki?, ale też: „Co robią dzieci?”); 2) definiowanie pojęć (odpowieź na 10 pytań o definicje: „Co to/Kto to jest... piłka/lato?”); tworzenie słów nadrzędnych (w odpowiedzi na polecenie zastąpienia jednym słowem trzech innych, na podstawie 10 zestawów słów, np. „sok, herbata, kawa”, ale też „pisać, czytać, liczyć”). TSD jest przeznaczony do badania dzieci w wieku 4–8,11 lat. Został znormalizowany w grupie 662 dzieci. Do testu dołączone są normy stenowe dla poszczególnych grup wiekowych, odnoszące się do wyniku ogólnego uzyskanego w teście oraz do poszczególnych zadań testu. TSD zawiera wystandaryzowaną procedurę badania

opisaną w postaci instrukcji. Dołączona jest do niego lista możliwych poprawnych odpowiedzi.

Innym logopedycznym narzędziem do badania słownictwa jest *Test nazywania A. Balejki* (2005) [37]. Jest to narzędzie nieznormalizowane, ogólnodostępne i łatwe w zastosowaniu. Służy, jak sam autor podkreśla, do „wstępnej diagnozy i oceny stanu mowy i wymowy”, można nim badać „dzieci nawet poniżej 5 roku życia oraz dorosłych pacjentów z afazją oraz inne osoby mające problemy z mówieniem” [37, s. 4]. *Test nazywania* składa się z 44 obrazków przedstawiających przedmioty powszechnie znane zarówno dzieciom, jak i dorosłym. Test zawiera sformalizowaną procedurę badania. Osoba badana ma za zadanie nazywać kolejne obrazki, odpowiadając na pytanie: „Co to jest?”. Każdy obrazek jest pokazywany przez 15 sekund. W trakcie badania należy mierzyć czas od momentu pokazania obrazka do podania przez badanego nazwy. Dopuszczalne jest udzielanie dodatkowych wskazówek, mających na celu ułatwienie rozpoznania desygnatu, jak również podanie pierwszej głoski lub sylaby danego słowa. Do testu dołączony jest arkusz odpowiedzi, w którym należy opisać zgodnie z wytycznymi przebieg badania, również to, czy poprawna nazwa pojawiła się po podaniu wskazówki, czy po podaniu głoski. Pod każdym obrazkiem umieszczone są „kratki”, w które należy wpisać poszczególne litery składające się na dany wyraz, co ma poszerzyć zakres ocenianych umiejętności dziecka. Zakłada się także możliwość wykorzystania zestawu obrazków do oceny słownictwa biernego („Pokaż, gdzie jest?”). Ze względu na brak norm rozwojowych interpretacja wyników badania *Testem nazywania* jest subiektywna.

Odrębną grupę testów słownikowych na polskim rynku stanowią te przeznaczone do wyłącznego użytku psychologów. Przykładem takiego narzędzia jest *Test językowy. Leksykon* (1997) A. Jurkowskiego [38]. Jest to test znormalizowany, przeznaczony do oceny zasobu słownictwa biernego i czynnego oraz sprawności korzystania z tego zasobu stosownie do kontekstu. Test zawiera normy dla młodzieży w wieku 12,6–17,5. Zadania testowe polegają na odnajdowaniu synonimów określonych wyrazów, uzupełnianiu zdań, ustalaniu nazw dla rzeczy zdefiniowanych lub opisanych oraz znajdowaniu typowych określeń przymiotnikowych dla danych rzeczowników. Połowa pytań testowych wchodzi w skład zadań typu zamkniętego, a połowa – w skład zadań typu otwartego. Jest przeznaczony do badań grupowych [39].

Testem nowszym, również o ograniczonym zasięgu stosowania (dla psychologów), jest *Test Rozumienia Słów PTP* (2012) [40]. Test ten jest przeznaczony do pomiaru zasobu słownikowego, traktowanego jako wskaźnik zdolności werbalnych i inteligencji ogólnej. Zadania mają charakter zamknięty i polegają na wskazywaniu synonimów podanych słów-bodźców. Test składa się z dwóch wersji, łatwiejszej (wersja standard: TRS-S) – przeznaczonej dla populacji ogólnej oraz trudniejszej (wersja dla zaawansowanych: TRS-Z) – dla osób o ponadprzeciętnym poziomie intelektualnym. Test zawiera normy stenowe opracowane dla osób w wieku 20–60 lat [39].

Najnowszym testem słownikowym, wzorowanym na przeznaczonym dla osób dorosłych *Teście Rozumienia Słów,*

jest *Test Słownikowy dla Dzieci* PTP (2013) [41]. TSD jest narzędziem znormalizowanym w grupie dzieci w wieku 4,0–7,11. Służy do oceny słownictwa biernego i czynnego. Może być stosowany wyłącznie przez psychologów. TSD zbudowany jest z czterech podtestów: 1) Kategorie – dziecko ma za zadanie stwierdzić, czy słowo, które mu przeczytano, należy do podanej w poleceniu, jednej z sześciu kategorii: ubiór, części ciała, nazwy zwierząt, urzędy, uczucia, symbole państwowe, 2) Obrazki – wymaga podania nazwy obiektu przedstawionego na rysunku (osoby, zwierzęta, przedmioty i artykuły żywnościowe), 3) Synonimy – dziecko ma wybrać wyraz bliskoznaczny do podanego słowa bodźcowego spośród trzech możliwych do wyboru, 4) Opowiadanie – zadanie polega na uzupełnianiu luk w czytany opowiadaniu. TSD w połączeniu z innymi testami daje możliwość pełnej diagnozy poziomu inteligencji dziecka przedszkolnego. Może być też stosowany w badaniach przesiewowych w diagnozie gotowości szkolnej [42].

Ocena słownictwa w glottodydaktyce

Badanie kompetencji leksykalnej osób uczących się języka polskiego jako obcego przez długi czas znajdowało się poza głównym nurtem zainteresowań naukowców. Obecnie ocena słownictwa w glottodydaktyce zajmuje ważne miejsce. Podkreśla się, iż braki leksykalne zaburzają proces komunikowania, niekiedy go nawet uniemożliwiają, w większym stopniu niż deficyty na poziomie gramatyki [43]. Innymi słowy, istnieje bezpośrednie powiązanie pomiędzy stopniem znajomości słownictwa a ogólną biegłością w języku obcym [44]. Wyznaczając jedynie na dużym poziomie ogólności zarys tej problematyki, pytania, jakie stawiają sobie badacze, dotyczą między innymi podstawowych zagadnień takich jak: w jaki sposób diagnozować słownictwo, jaki rodzaj słownictwa badać, jak konstruować narzędzia diagnostyczne. Koncentrując się jedynie na narzędziach badawczych, warto zwrócić uwagę na rodzaje zadań wykorzystywanych w testowaniu znajomości słownictwa języka polskiego jako obcego [45, s. 270–76]:

jednostki¹ zamknięte – nie wymagają formułowania odpowiedzi, tylko zaznaczania, wybierania lub łączenia podanych elementów w parę, np.:

- jednostki typu prawda/fałsz,
- jednostki z lukami,
- jednostki na dobieranie – łączenie ze sobą elementów znajdujących się na dwóch odrębnych listach,

jednostki otwarte – wymagają samodzielnego formułowania odpowiedzi, np.:

- jednostki typu „krótka odpowiedź” – sformułowanie odpowiedzi w postaci jednego wyrazu lub krótkiej frazy na zadane pytanie,
- jednostki tekstu do uzupełnienia – dokończenie zdania zgodnie z informacjami zawartymi w tekście (do czytania lub słuchania),
- jednostki do przekształcenia, np. przekształcenia słowotwórcze, w których ze zdań usuwa się jeden wyraz, podając w jego miejsce wyraz pokrewny, od którego należy utworzyć poprawną formę,
- jednostki typu „usuwanie błędów”.

Kompleksowe ujęcie różnych prób do badania kompetencji leksykalnej zawierają *Testy kompetencji leksykalnej uczących się języka polskiego jako obcego* A. Seretny (2011), na które składają się testy receptywnej i produktywnej znajomości słownictwa [44].

Obok tradycyjnych form oceny słownictwa uwagę zwracają również nowsze rozwiązania techniczne, umożliwiające szybką ocenę zasobu leksykalnego osób uczących się języków obcych. Przykładowo, istnieje możliwość zbadania poziomu zasobu leksykalnego w wolnym dostępie przez stronę internetową: www.VocabularySize.com, gdzie zamieszczony jest test inspirowany przez inny, również ogólnodostępny w sieci, test cieszący się dużą popularnością, *Vocabulary Size Test* [46]. Zamieszczone na stronie internetowej narzędzie sprawdza receptywną znajomość słownictwa. Mogą z niego korzystać nauczyciele, badacze i osoby uczące się języków. VST jest testem, w którym badane słowa pojawiają się w krótkim kontekście zdaniowym wraz z czterema możliwymi krótkimi eksplikacjami znaczenia. Lista badanych słów zawiera 140 pozycji. Zestaw ich zmienia się przy kolejnych próbach testowych. Uczestnicy testu na koniec otrzymują jego wynik w formie raportu.

Ocena słownictwa w edukacji szkolnej

Ocena zasobu leksykalnego jako miara rozwoju językowego i poznawczego jest także zagadnieniem poruszonym na gruncie edukacji szkolnej. Diagnoza słownictwa uczniów odbywa się za pomocą testów słownikowych i dotyczy aspektu jakościowego oraz ilościowego. Testy tego typu są przeznaczone dla uczniów klas początkowych, jak np. test Jakubowicz-Bryx [47], również dla uczniów klas starszych, tzn. poza nauczaniem początkowym – test Konopnickiego i Ziemby [48] oraz dla uczniów na różnych poziomach edukacji, od poziomu nauczania początkowego aż po szkołę średnią – test Polańskiego [3]. Testy tego typu nie są opracowane psychometrycznie. Ocenie w nich podlega słownictwo czynne i biernie. Krótkie ich omówienie znajduje się poniżej.

Opracowane w latach 60. testy słownikowe autorstwa Konopnickiego i Ziemby miały służyć zbadaniu zakresu rozwoju leksykalnego uczniów zachodzącego pod wpływem nauki w szkole. Chodziło zatem o sprawdzenie wyników kształcenia (tzn. jakie słowa wprowadzane w podręcznikach, a ogólniej, w trakcie nauczania, uczeń zna). Testy Konopnickiego i Ziemby uznawane są za bardziej „wiadomościowe”, ze względu na to, że sprawdzają poziom znajomości określonych pojęć zawartych w podręcznikach, podczas gdy inne testy tego typu (wymienione poniżej) są ukierunkowane na badanie umiejętności posługiwania się słowami [44].

Test słownikowy Polańskiego [3] zawiera pytania: o nazwy rzeczy, czynności i cechy (rzeczowniki, czasowniki i przymiotniki); o synonimy, antonimy, hiponimy, hiperonimy; polecenia tworzenia wyrazów pochodnych oraz układania zdań z podanym słowem. W teście użyte są różne techniki zmierzające do sprawdzenia znajomości słów w aspekcie ekspresywnym (pytania wymagające użycia konkretnych słów, wydobycia ich z pamięci i przywołania we właściwej

¹ Jednostka testu rozumiana jest jako najmniejszy jego element, za który przyznawany jest punkt [42, s. 270].

formie) oraz receptywnym (wybór właściwego słowa lub właściwych słów z zamkniętego zbioru).

Test słownikowo-frazeologiczny Jakubowicz-Bryx [47] stanowi nawiązanie do dwóch wcześniejszych propozycji. Zawiera 46 zadań o typie otwartym i zamkniętym. Są to pytania o nazwy określonych desygnatów, rzeczy i obiektów; o cechy desygnatów, rzeczy i obiektów; pytania o dotyczące sprawdzenia umiejętności znalezienia właściwego wyrazu przeciwstawnego; pytania o czynności; tworzenie wyrazów [47, s. 87]. Każde z zadań testu jest punktowane. Do testu dołączona jest skala pomiarowa. Test służy do badania słownictwa czynnego (w przeważającej części) i biernego (polecenia typu: „wskaż przez podkreślenie”).

Ocena słownictwa w diagnostyce umiejętności czytania

Badanie słownictwa odbywa się także w kontekście badań dotyczących umiejętności czytania. Świadomość językowa, w tym także leksykalna, jest zasadniczym komponentem dojrzałości do czytania [49]. Pomiedzy znajomością słownictwa i rozumieniem czytanych tekstów zachodzi bezpośredni związek. Jednak z uwagi na to, że słownik bierny jest większy niż czynny (znana zasada psycholingwistyczna głosi, że rozumienie pojawia się przed umiejętnością produkcji) a kontekst, ułatwiający proces rozumienia, jest dostępny w czasie recepcji, a nie podczas produkcji, w ocenie umiejętności rozumienia czytanego tekstu zwraca się uwagę na receptywny wymiar słownictwa. Rzadko produktywne aspekty słownictwa są w tym kontekście badane. Najwcześniejsze próby mające na celu ocenę znajomości czytanych słów stanowiły pytania o definiowanie. Wraz z rozwojem w kierunku masowego testowania pojawiła się potrzeba oceny sprawniejszej, łatwiejszej w wykonaniu i przeliczaniu wyników. Stąd też zwrot w kierunku standaryzowanych, polegających na wyborze właściwej odpowiedzi spośród zestawu kilku proponowanych. Wraz ze zmianą myślenia o języku, na skutek rozwoju psycholingwistyki i nauk kognitywnych, w ocenie słownictwa zaczęto brać pod uwagę kontekst i ta tendencja przybierała stopniowo na sile, co nie znaczy, że nadal nie bada się również słownictwa w sposób izolowany [50] (Pearson i wsp., 2007).

Na gruncie polskim przykładami takich narzędzi diagnostycznych zawierających próby słownikowe są *Testy czytania dla 6-latków* Krasowicz-Kupis [51], gdzie znajduje się próba do oceny tempa nazywania obrazków (w ściśle określonym limicie czasowym) oraz *Zestaw metod diagnozy trudności w czytaniu. Test dekodowania* Szczerbińskiego i Pelc-Pękali [52], gdzie również ocenie podlega tempo nazywania (kolorów, rysunków, liter, cyfr). Są to narzędzia znormalizowane, służące do diagnostyki umiejętności czytania. Mogą z nich korzystać zarówno psycholodzy, jak i pedagodzy [42].

Ocena fluencji słownej

Słownictwo jest również przedmiotem badań w ocenie fluencji słownej. Testy o tym profilu wykorzystywane są szeroko w diagnostyce neuropsychologicznej. Ocena fluencji słownej jest użyteczna w badaniu zarówno osób zdrowych, jak i chorych. Wykonanie takiego testu polega na

wygenerowaniu jak największej liczby słów zgodnie z określonym kryterium w danym czasie – zwykle 60 sek. [53, s. 476]. Najbardziej rozpowszechnione techniki badania fluencji słownej to: płynność literowa (wymienianie słów rozpoczynających się na daną literę), semantyczna (podawanie słów należących do danej kategorii semantycznej). Rzadziej stosowane techniki wymagają podawania czasowników, zgodnie z instrukcją („wymień, co człowiek robi?”) – płynność w zakresie czasowników; podawania egzemplarzy z kategorii afektywnych (np. przyjemne, nieprzyjemne) – płynność afektywna; wymieniania słów, które przyjdą do głowy – fluencja asocjacyjna; podania jak największej liczby sposobów użycia przedmiotów – fluencja kreatywna. Wśród najważniejszych wskaźników poziomu wykonania zadania wymienia się: liczbę słów przywołanych zgodnie z kryterium określonym w instrukcji w wyznaczonym limicie czasu; liczbę błędów, np. powtórzeń, neologizmów, słów niezgodnych z kryterium; liczbę klasterów (ugrupowań, skupień); analizę zawartości gniazd (słów połączonych ze sobą); liczbę przełączeń – przejść pomiędzy grupami; średni rozmiar klasterów. Badania płynności słownej wymagające podawania słów zgodnie z wyznaczonym kryterium stanowią także wskaźnik sprawności artykulacyjnej i szerzej, sprawności językowej. Tym samym znajdują się w polu zainteresowań logopedii [54, s.7].

Wnioski

W artykule zostały wskazane podstawowe metody i konkretne techniki badania słownictwa wraz z charakterystyką narzędzi badawczych. Pomiedzy sposobami badania słownictwa w Polsce i na świecie odnaleźć można wiele podobieństw. Reasumując powyżej zaprezentowany przegląd, można powiedzieć, że ocena leksyki odbywa się metodami pośrednimi i bezpośrednimi. W zakresie przedmiotu badań – ocenie podlega słownictwo czynne i biernie. Ze względu na ogólny cel badań wyróżnić można badania ilościowe i jakościowe. Ze względu na formę narzędzi badawczych – wyraźnie zarysowuje się różnica pomiędzy tradycyjnymi formami testów a wersjami cyfrowymi. Należy wspomnieć także o grupach docelowych, dla których narzędzia do oceny słownictwa są przeznaczone – dzieciach i dorosłych, ale także osobach wielojęzycznych oraz grupach klinicznych obejmujących przypadki różnych deficytów rozwojowych. Kolejny podział zarysowuje się pomiędzy narzędziami wystandaryzowanymi i znormalizowanymi a takimi, które nie zawierają wyznaczonych norm rozwojowych i nie są opracowane psychometrycznie. Koniecznie trzeba wspomnieć o zakresie dostępu narzędzi testowych – część z nich jest ogólnodostępna, część jest przeznaczona dla ograniczonego kręgu specjalistów (psychologów). W Polsce istnieją narzędzia do oceny słownictwa spełniające wymogi stawiane narzędziom diagnostycznym, tzn. są to narzędzia wystandaryzowane i posiadające normy rozwojowe, przy czym mogą być stosowane nie tylko przez psychologów, lecz także przez logopedów czy pedagogów. Narzędzia te są jednak nieliczne.

Artykuł powstał w związku z realizacją projektu „Zintegrowany system narzędzi do diagnostyki i telerehabilitacji schorzeń narządów zmysłów (słuchu, wzroku, mowy, równowagi, smaku, powonienia)” współfinansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju w ramach Programu STRATEGMED.

Piśmiennictwo:

1. Laskowski. Słownictwo (leksyka). W: Polański K, red. Encyklopedia językoznawstwa ogólnego. Wrocław: ZNiO; 1999, s. 538.
2. Haman E, Fronczyk K, Luniewska M. Obrazkowy Test Słownikowy – Rozumienie OTSR. Podręcznik. Gdańsk: PTPiP; 2012.
3. Polański E. Słownictwo uczniów. Problemy, badania, wnioski. Warszawa: WSiP; 1982.
4. Tarkowski Z. Test Słownika Dziecka: metody stymulowania. Lublin: Wyd. Fundacji „Orator”; 2009.
5. MacArthur-Bates Communicative Development Inventories. <http://mb-cdi.stanford.edu> (dostęp dn. 5.07.2015).
6. Feldman HM, Dollaghan CA, Campbell TF, Kurs-Lasky M, Janosky JE, Paradise JL. Measurement properties of the MacArthur communicative development inventories at ages one and two years. *Child Dev*, 2000; 71(2): 310–22.
7. Heilmann J, Weismer SE, Evans J, Hollar C. Utility of the MacArthur-Bates communicative development inventory in identifying language abilities of late-talking and typically developing toddlers. *AJSLP*, 2005; 14: 40–51.
8. Smoczyńska M. Inwentarz Rozwoju Mowy i Komunikacji. Kraków: UJ; 1999.
9. Smoczyńska M. Inwentarz Rozwoju Mowy i Komunikacji. Słowa i Gesty. Warszawa: IBE; 2015a.
10. Smoczyńska M. Inwentarz Rozwoju Mowy i Komunikacji. Słowa i Gesty. Warszawa: IBE; 2015b.
11. Smoczyńska M, Krajewski G, Luniewska M, Haman E, Bulkowski K, Kochańska M. Inwentarze Rozwoju Mowy i Komunikacji (IRMIK): Słowa i Gesty, Słowa i Zdania. Podręcznik. Warszawa: IBE; 2015.
12. Krajewski G, Smoczyńska M. Krótki Inwentarz Rozwoju Mowy i Komunikacji (KIRMIK). Warszawa: IBE; 2015.
13. Haman E, Kochańska M, Luniewska M, Smoczyńska M. Mowa dziecka i jak rodzice mogą wspierać jej rozwój? Warszawa: IBE; 2014.
14. Strauss E, Sherman EMS, Spreen O. A Compendium of Neuropsychological Tests: Administration, Norms, and Commentary. Oxford, New York: Oxford University Press; 2006.
15. Informacje na temat PPVT: <http://www.brighteducation.com> (dostęp dn. 4.07.2015).
16. Informacje na temat PPVT-R: <http://www.cps.nova.edu/~cp-phelp/PPVT-R.html> (dostęp dn. 4.07.2015).
17. Dunn LM, Dunn LM. Peabody Picture Vocabulary (3rd ed.). Circle Pines, MN: American Guidance Services; 1997.
18. Dunn LM, Dunn DM. Peabody Picture Vocabulary Test (4th ed.). Bloomington, MN: Pearson Assessments; 2007.
19. Marchand Y, D'Arcy RC, Connolly JF. Linking neurophysiological and neuropsychological measures for aphasia assessment. *Clin Neurophysiol*, 2000; 113(11): 1715–22.
20. D'Arcy RC, Marchand Y, Eskes GA, Harrison ER, Phillips SJ, Major A i wsp. Electrophysiological assessment of language functions following stroke. *Clin Neurophysiol*, 2003; 114(4): 662–72.
21. Eisenberg LS, Kirk KI, Martinez AS, Ying EA, Miyamoto RT. Communication abilities of children with aided residual hearing: comparison with cochlear implant users. *Arch Otolaryngol Head Neck Surg*, 2004; 130(5): 563–69.
22. Hayes H, Geers AE, Treiman R, Moog JS. Receptive vocabulary development in deaf children with cochlear implants: Achievement in an intensive auditory-oral educational setting. *Ear Hear*; 2009; 30: 128–35.
23. Receptive Vocabulary Screener Application: <http://www.acrc.com> (dostęp dn. 4.07.2015).
24. Haman E, Fronczyk K. Obrazkowy Test Słownikowy – Rozumienie (OTSR). Gdańsk: PTPiP; 2012.
25. Williams KT. Expressive Vocabulary Test. Bloomington, MN: Pearson Education, Inc.; 1997.
26. Williams KT. The Expressive Vocabulary Test (2nd ed.). Circle Pines, MN: AGS Publishing; 2007.
27. Zibulsky J, Vиейel K, Dumont R, Willis JO. Expressive Vocabulary Test, Second Edition. W: Reynolds CR, KJ Vannest, Fletcher-Janzen E, red. Encyclopedia of Special Education. John Wiley & Sons, Inc.; 2014 (Published Online: <http://onlinelibrary.wiley.com>).
28. Testy do oceny słownictwa: <http://www.pearsonclinical.com/language.html> (dostęp dn. 4.07.2015).
29. Testy językowe dostępne w wersji cyfrowej – Digital Stimulus Books: <http://www.pearsonassess.ca/en/language/search.html?searchCategory=software> (dostęp dn. 4.07.2015).
30. Martin N, Brownell R. Receptive One-Word Picture Vocabulary Test 4. Novato, CA: Academic Therapy Publications; 2010.
31. Martin N, Brownell R. Expressive One-Word Picture Vocabulary Test 4. Novato, CA: Academic Therapy Publications; 2010.
32. Gerhardstein Nader R. Vocabulary Assessment Scales. Lutz, FL: PAR, Inc.; 2013.
33. Gerhardstein Nader R. Vocabulary Assessment Scales (VAS-R, VAS-E). <http://www4.parinc.com/Products/Product.aspx?ProductID=VAS> (dostęp dn.4.07.2015).
34. Wiig EH, Secord W. Test of Word Knowledge. San Antonio: Psychological Corporation, 1992.
35. Zemann B. The applicability of The Test of Word Knowledge to hearing-impaired children. Independent Studies and Capstones. Paper 515. Program in Audiology and Communication Sciences. Washington University School of Medicine, 1999 http://digitalcommons.wustl.edu/pacs_capstones/515 (dostęp dn. 25.06.2015).
36. Tarkowski Z. Test Słownika Dziecka. Lublin: Wyd. Fundacji „Orator”; 1998.
37. Balejko A. Test nazywania. Diagnoza i terapia osób z zaburzeniami mowy. Białystok: Wyd. Akademickie; 2005.
38. Jurkowski A. Test Językowy. Leksykon. Warszawa: PTP; 1997.
39. Opis testów słownikowych: <http://www.practest.com.pl/testy-wszystkie> (dostęp dn. 5.07.2015).
40. Matczak A, Jaworowska A, Martowska K. Test Rozumienia Słów. Warszawa: PTP; 2012.
41. Test Słownikowy dla Dzieci TSD. Zespół Pracowni Testów Psychologicznych PTP. Warszawa: PTP; 2013.
42. Krasowicz-Kupis G, Wiejak K, Gruszczynska K. Katalog metod diagnozy rozwoju poznawczego dziecka na etapie edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Tom 1 – Narzędzia dostępne w poradniach psychologiczno-pedagogicznych i szkołach. Warszawa: IBE; 2015.
43. Komorowska H. Ćwiczenia przedkomunikacyjne: leksyka. W: Komorowska H, red. Ćwiczenia komunikacyjne w nauce języka obcego. Warszawa: WSiP; 1988, s. 116–33.
44. Seretny A. Kompetencja leksykalna uczących się języka polskiego jako obcego w świetle badań ilościowych. Warszawa: Wyd. UJ; 2011.
45. Seretny A, Lipińska E. ABC metodyki nauczania języka polskiego jako obcego. Kraków: Universitas; 2005.
46. Nation ISP, Beglar D. A Vocabulary Size Test. *Language Teacher*, 2007; 31(7): 9–13.
47. Jakubowicz-Bryx A. Kompetencje leksykalne uczniów w edukacji wczesnoszkolnej. Bydgoszcz: Wyd UKW; 2006.

48. Konopnicki J, Ziemia M. Zadania (testy) słownikowe i ich zastosowanie. Wrocław: ZNiO; 1968.
49. Krasowicz-Kupis G. Rozwój i ocena umiejętności czytania dzieci sześciolatków. Warszawa: CMPPP; 2006.
50. Pearson PD, Hiebert EH, Kamil ML. Vocabulary assessment: What we know and what we need to learn. *Reading Research Quarterly*, 2007; 42(2): 282–95.
51. Krasowicz-Kupis G. Testy czytania dla sześciolatków. Warszawa: CMPPP; 2008.
52. Szczerbiński M, Pelc-Pękała O. Zestaw metod diagnozy trudności w czytaniu. Test dekodowania. Gdańsk: PTPiP; 2013.
53. Piskunowicz M, Bieliński M, Zgliński S, Borkowska A. Testy fluencji słownej – zastosowanie w diagnostyce neuropsychologicznej. *Psychiatria Polska*. 2013; XLVII(3): 475–85.
54. Szepietowska EM, Gawda B. Ścieżkami fluencji słownej. Lublin: Wyd. UMCS; 2011.